

Krunidbena bazilika kralja Zvonimira.

Crkva Sv. Petra i Mojsija (Šuplja crkva) u Solinu

Pregled dosadašnjih istraživanja

Mate ZEKAN, muzejski savjetnik
Muzej hrvatskih arheoloških spomenika
HR - 21000 Split, S. Gunjače b.b.

Autor u svom radu upućuje na razloge koji su utjecali na provođenje prvih arheoloških iskopavanja tog lokaliteta 1927. i 1928. godine. Nakon što je utvrđeno da tu ne leže ostaci mauzoleja hrvatskih krajeva (crkva Sv. Stjepana) istraživanja se obnavljaju 1931. godine u svrhu utvrđivanja položaja samostana Sv. Mojsija. Arheološki nalazi su potvrdili tu pretpostavku i ukazali da je tada otkrivena ranoromanička trobrodna bazilika bila posvećena Sv. Petru, u kojoj je 1076. godine okrunjen kralj Zvonimir. Unatoč sjajnim rezultatima sustavnija iskopavanja tog lokaliteta su prekinuta sve do 1989. godine, kada se obnavljaju najprije revizijskim radovima, a zatim istraživanjem šireg prostora uokolo crkve.

Istraživanja su pokazala da je ranoromanička crkva podignuta unutar prostrane starokršćanske bazilike križne osnove, zauzevši tek nešto širi prostor od njenog srednjeg broda. Zidovi ranije bazilike, podignute u 6. stoljeću, dijelom očuvani i do 3,5 m. visine opasivali su s vanjske strane njezine zidove, tvoreći u nasutom i izravnom međuprostoru svojevrsan ambulatorij. Pod njegovom površinom vršili su se i ukopi u jednoslojne zidane grobove. Među nadenim priložima, uz pokojnike, ističe se par ostruga iz 11. stoljeća.

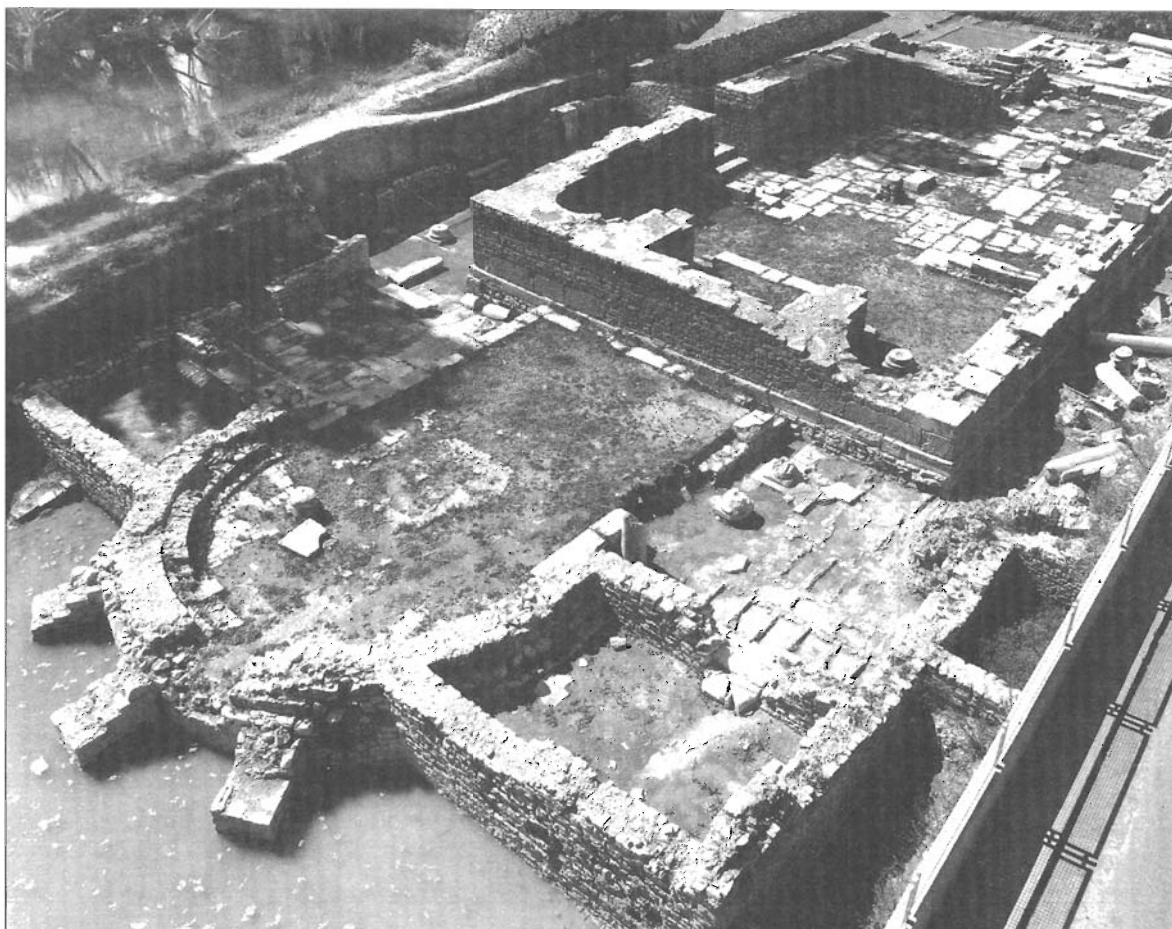
Iako istraživanja još nisu završena, arheološki nalazi su ukazali da je srednjovjekovna crkva uz Sv. Petra bila posvećena starozavjetnom proroku Mojsiji.

Tom izvanredno značajnom srednjovjekovnom arheološkom lokalitetu treba uz daljnja istraživanja osigurati i doličnu prezentaciju. Za sada se lokalitet nalazi u rupi, stiješnjen između izdignutog i u njega usmjerenog vodotoka rijeke Jadro i prometnice koja je prekrila dio starokršćanske crkve i kraljevskog samostana.

Prvi arheološki zahvat na lokalitetu "Šuplja crkva" proveden je 1927. godine kada je "Bihač" - Društvo za istraživanje domaće povijesti intenzivno tragalo za mauzolejem hrvatskih vladara tj. crkvom Sv. Stjepana. Među brojnim položajima, koji su istraživani u tu svrhu, pristupilo se i iskopavanju ostataka tada vidljivih zidova na livadi između ceste za Majdan i rijeke Jadro.

Po pretpostavkama toga vremena, temeljenima na diplomatskim izvorima, posjedi crkve Sv. Stjepana ubicirani su uz rijeku Jadro, sjeveroistočno od posjeda Sv. Marije od Otoka. S tim se podatkom slagao i navod iz povelje kralja Petra Krešimira, koji kaže da njegov otac *regis Stephanus in Elisio campo feliciter qui-*

escentis ("kralj Stjepan blaženo počiva u elizejskim poljima"). Navod *Elisio campo* iz spomenute povelje tadašnji patriotski romantičari radije su čitali kao *Clisio campo* (tj. "kliškom polju").

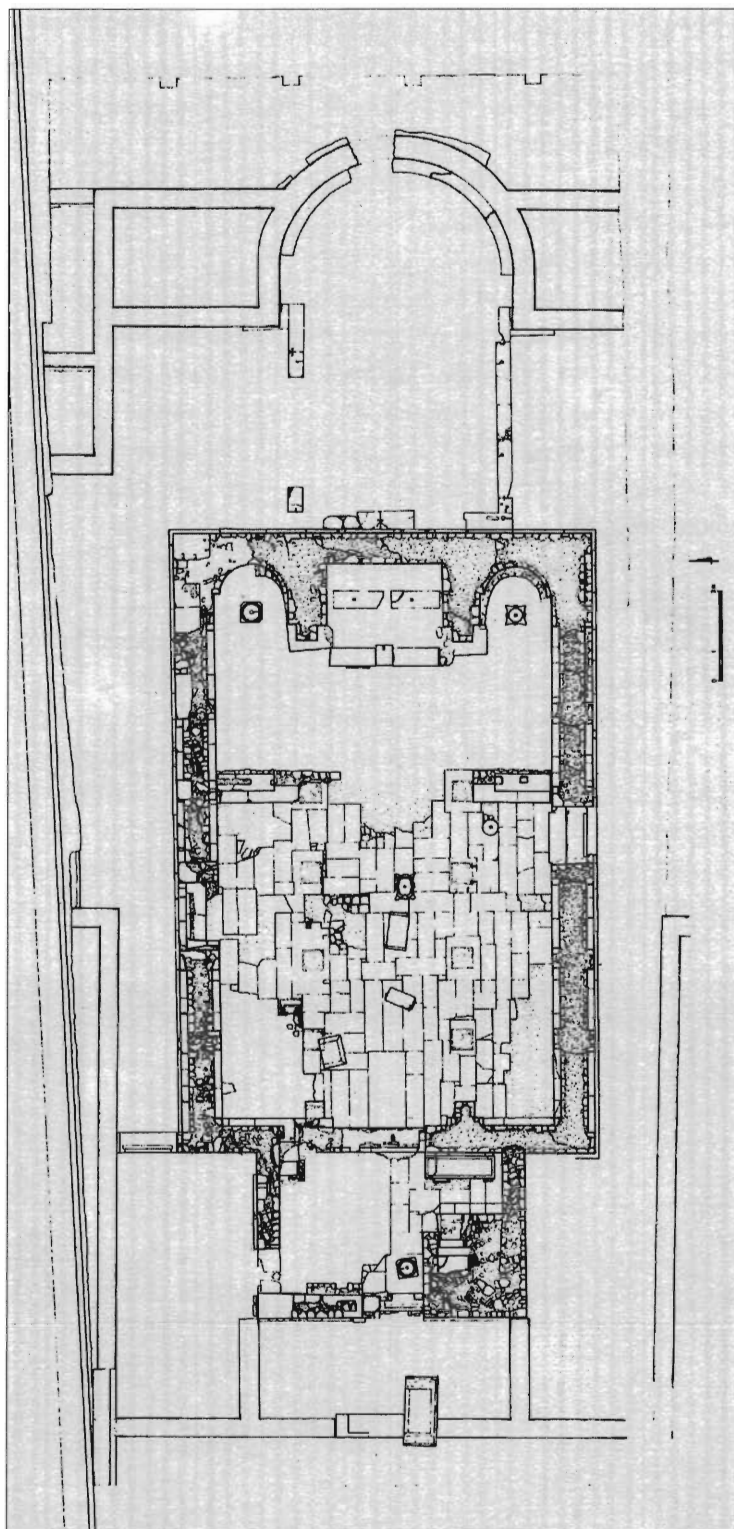
Kako se spomenuti položaj nalazi s istočne strane Ilijina potoka, tj. potoka Ropotina, dakle na kliškom teritoriju, pristupilo se s velikim nadama njegovom istraživanju. Početni rezultati iskopavanja zadovoljili su očekivanja istraživača. S južne strane puta otkrivena su dva zida, a sondiranjem sa sjeverne strane nađen je također "starinski zid". Radovi manjeg obima nastavljeni su i 1928. godine.

Međutim, 1929. godine objavljen je dokument pronađen u splitskom biskupskom arhivu koji svojim sadržajem locira obje crkve na Otok (*insula in qua existunt ecclesiae B. Virginis et Sti. Stephani*). Iz tog razloga daljnja istraživanja Šuplje crkve se obustavljaju, a sva pažnja se usmjerava na položaj Gospe od Otoka.

Uz to značajno historiografsko otkriće istovremeno je izvršena temeljita analiza povijesnih izvora koja je pokazala da samostan Sv. Mojsija, čiji se opat Urso spominje u darovnici kojom je taj samostan 1078. godine u prisutnosti kralja Zvonimira obdaren nekim zemljama, treba tražiti upravo na položaju Šuplja crkva. Zbog toga su 1931. godine obnovljena istraživanja toga lokaliteta. Radovi su povjereni danskom arhitektu E. Dyggveu.

Prezbiterijalni dio starokršćanske crkve i ranoromaničke crkve

*Tloris ranoromaničke crkve i prezbiterija
starokršćanske bazilike*

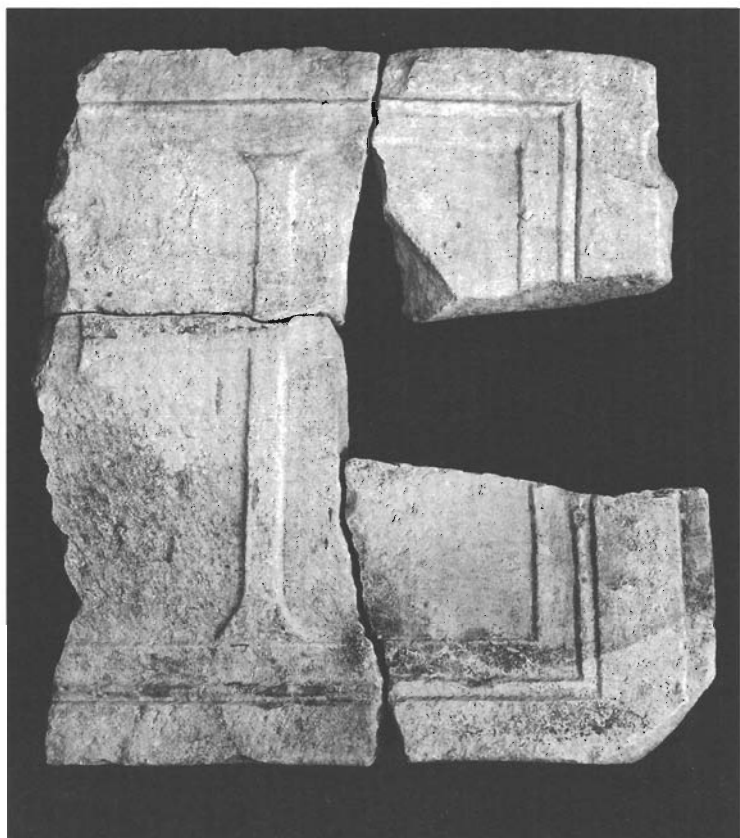
Već na početku tih istraživanja otkopani su ostaci zidova velike trobrodne bazilike podignute u starokršćanskoj crkvi. Trobrodnost je pretpostavljena prema pravokutnim otiscima na pločniku crkve, pa se tumačilo da su bočni brodovi od srednjega bili odvojeni s po pet kolona i rasteretnim lukovima nad njima. Duboko u crkvenom brodu nađeni su vidljivo iznad pločnika

izdignuti masivni blokovi s uklesanim ležištima za pilastre i pluteje oltarne ograde. Prigodom tih Dyggveovih istraživanja iz prostranog svetišta je uklonjen pločnik, nakon čega je u dvjema bočnim polukružnim oltarnim nišama nađen po jedan postament oltarnog stupa, a u srednjoj četvrtastoj po dvije međusobno spojene paralelne masivne ploče na koje je vjerojatno bila oslonjena i učvršćena nebnica.

Pred pročeljem crkve je bilo atrij, čiji je jugozapadni ugao ispunjavao masivni temelj robustno građenog zvonika od kojeg je ostalo sačuvano i nekoliko kamenih stuba. Zidovi crkve bili su utemeljeni na ravnini od pravilno uslojenih velikih kamenih blokova, preuzetih s neke srušene rimske građevine. Nad tako stvorenom temeljnom bazom podignut je zid raščlanjen s unutrašnje i vanjske strane nasuprotnim lezenama. Tada je bio sačuvan do visine od pet redova kamenja, i to s unutrašnje strane zida gdje je bio više sačuvan.

Osim ostataka crkvenih građevina tim je iskopavanjima pronađen i veći broj ulomaka arhitektonske plastike i profilacija iz starokršćanske i ranosrednjovjekovne bazilike.

Posebnu pozornost privukao je ulomak reljefne ploče s glavom jednog sveca i nad njom natpis ...S(anctus) MOISE(s)..., čime je potvrđeno da se u samostanskoj crkvi štovao taj svetac. No, još veći znanstveni ushit izazvali su ulomci zabata oltarne ograde na kojima se nalazilo urezano ime svetoga Petra. Dotada

Plutej starokršćanske crkve

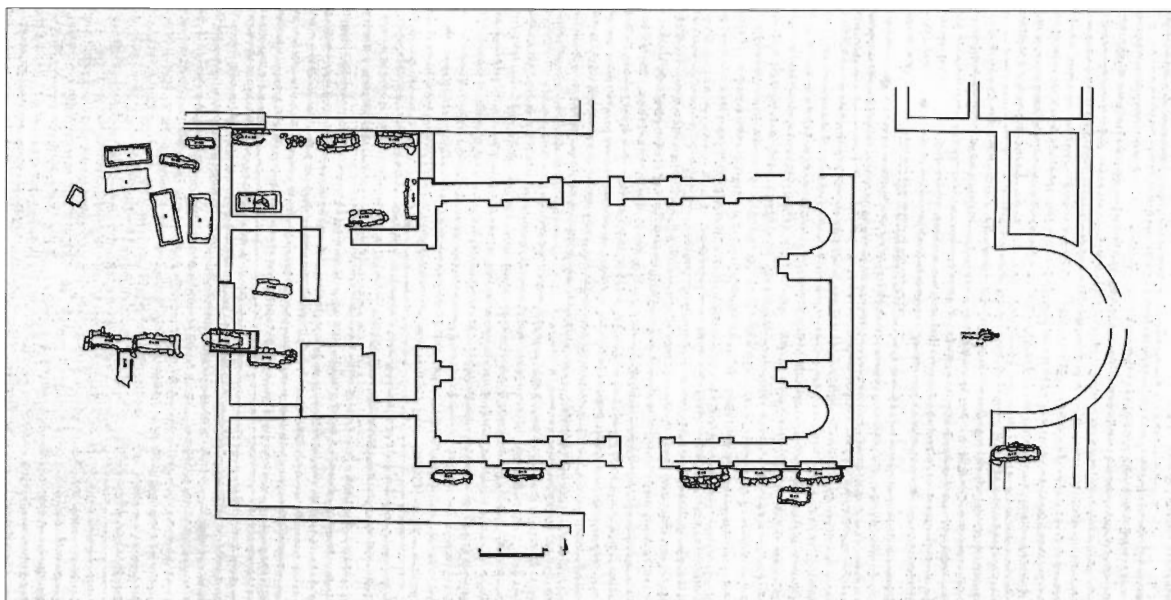
Dio zida ukrašen štukaturama

se, naime, držalo gotovo sigurnim da je crkva Sv. Petra upravo ona čije se ruševine nalaze u solinskoj Gradini.

Solinska crkva Sv. Petra u povijesnim ispravama prvi se put spominje u darovnici kralja Petara Krešimira IV. iz 1069. godine, a zatim i 1076. godine kada je *in Salonitana basilica sancti Petri*

*Ulomci kamenog namještaju
predromaničkog nastanka*

pred narodom i papinim izaslanikom opatom Gebizonom bio okrunjen kralj Zvonimir.

Nalazom dijelova crkvenog namještaja s imenima crkvenih titulara sv. Petra i sv. Mojsija u Šupljoj crkvi dovedena je u pitanje teza o ranijoj ubikaciji te crkve u Gradini. Arheološki nalazi ranosrednjovjekovnih natpisa i skulpture potvrdili su, dakle, da je Zvonimirova krunidbena bazilika Sv. Petra i pripadajući joj samostan Sv. Mojsija (čiji se ugledni opat Urso nalazi u kraljevoj pratnji 1078. godine), nedvosmisleno bila na položaju Šuplje crkve.

Dyggveovim iskopavanjima je, uz ranoromaničku baziliku, utvrđeno i postojanje nekropole. Tom prigodom istražena su 22 groba u kojima je bilo priloga koji su, kao i ostali nalazi s lokaliteta, preneseni u solinski *Tusculum* na Manastirinama.

Unatoč sjajnim nalazima istraživanja su naglo prekinuta zbog više razloga; najprije zbog neriješenih imovinsko pravnih odnosa i sporog otkupa zemljišta, a potom i zbog prestanka radnog ugovora E. Dyggveu i njegovog povratka u Dansku, te napokon zbog smrti don F. Bulića, neumornog promicatelja svih istraživanja na solinskom prostoru.

Manja iskopavanja na položaju Šuplje crkve 1935. godine poduzeo je i Lj. Karaman. Pokušao je istraživati istočno od zida ranoromaničke crkve gdje je otkrio dio pločnika ranije, starokršćanske, crkve i dvije stube za pristup povišenom prezbitariju. Zabilježeno je da je i Dyggve te godine obišao lokalitet.

Godine 1936. radilo se na popravku zidova crkve. Za taj posao trebalo je, po Karamanu, tri do četiri tjedna, ali s obzirom na stanje lokaliteta on kaže: "*Tu je svakogodišnja poplava nanijela vrlo brzo štete starim zidovima. Ali kako znate, pitanje je da li ćemo moći i da li nam se isplaćuje da ostavimo ove iskopine vidljive. O tome ćemo donijeti odluku ove jeseni, kada bude*

Položaj grobova uz ranoromaničku crkvu

izabrana nova uprava i kada se o tome sporazumimo u septembru sa arb. Dyggveom, koji je te iskopine izveo."

Time, na žalost, završavaju arheološko-istraživački radovi na tom kompleksnom i za hrvatsku povijest izuzetno značajnom lokalitetu.

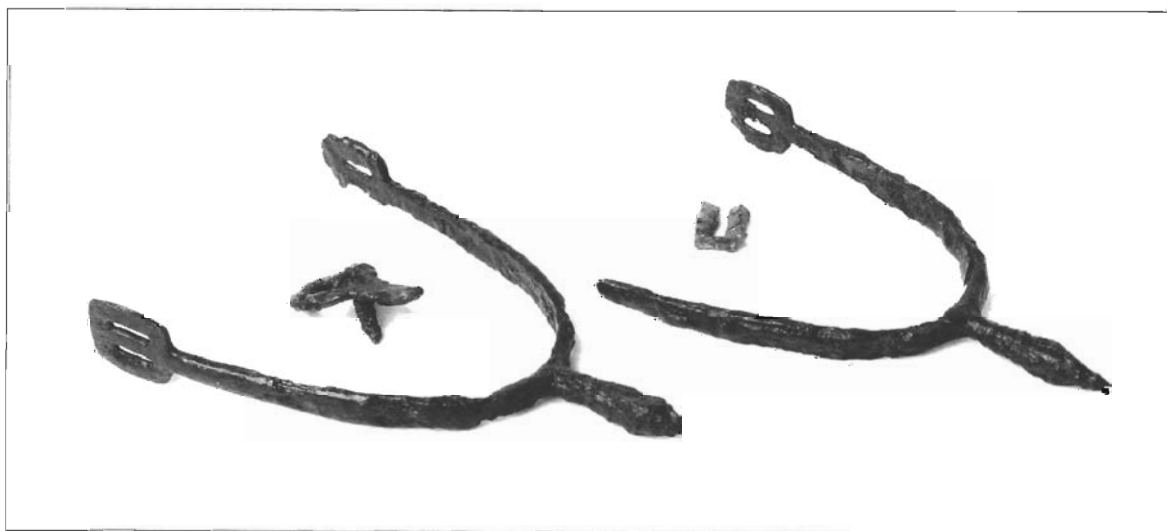
U uvjetima kada je u širem arealu lokaliteta postojala samo jedna kuća, i kada je općina Klis dala pristanak o istraživanju ispod ceste, a koja je danas barijera iskopavanjima prema sjeveru, bila je prigoda cijeli taj sakralni kompleks pokazati u punoj svojoj veličini i značenju, a time bi se spriječila i devastacija toga ubavog prostora.

Nakon II. svjetskog rata lokalitet je uglavnom napušten i zaboravljen. Bilježimo tek konzervaciju i radikalniju restituciju istočnog i južnog zida ranoromaničke bazilike, koju je pedesetih godina, napravio Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture u Splitu.

Nakon desetljeća nebrige iskorištena je prigoda obilježavanja 900. obljetnice smrti kralja Zvonimira i ponovo je aktualiziran problem održavanja i prezentacije lokaliteta s bazilikom u kojoj se on 1076. godine okrunio. U suradnji s Ministarstvom kulture Republike Hrvatske i Općinom Solin, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika najprije čisti, a zatim u razdoblju od četiri godine (1990.-1993.) započinje sustavna arheološka istraživanja. Prije bilo kakvih radova postavljen je zadatak vratiti lokalitet u stanje kakvo je bilo 1936. godine. Zatekli smo, međutim, potpuno novu situaciju. Na nekada poželjnom prostoru izgrađene su kuće koje sa sjeverne strane puta leže na prostorijama samostana Sv. Mojsija, oborinske i ine vode su kanalizirane u bazilikalni prostor, asfaltna prometnica je učvršćena masivnim betonskim podzidom, dio prije otkupljenog zemljišta je uzurpiran, a rijeka Jadro je produbljena i približila se još više lokalitetu.

Srednjovjekovne ostruge

Usprkos svemu, već prve godine u mjesecu studenome, započeli smo radove. Uspjelo se sanirati lokalitet, a sljedećih godi-

na, u svrhu njegove zaštite i prezentacije pristupilo se istraživanju i uklanjanju uočenih nedostataka. Tijekom tih radova, uvažavajući prijašnja iskopavanja, istražena je ukupna površina od približno 1000 m². S lokaliteta je odvezeno preko 2500 m³ zemljanog materijala i raznoga nanosa. U nakani da predstavimo cjelovitu crkvenu građevinu, uklonili smo i betonski podzid ceste koji je bio zacementirao sjeveroistočni ugao crkve.

Osiguravši time minimalne uvjete za rad na lokalitetu pristupili smo istraživanjima koja su pokazala da je ranoromanička crkva prilikom gradnje cijelim svojim opsegom "uselila" u srednji dio starokršćanske bazilike, zauzevši djelomično s otklonom od osi nešto širi prostor od njezina glavnog broda. Opsegom i skladnošću to se zdanje ističe među ostalim ranoromaničkim crkvama bazilikalnoga tipa na području ranosrednjovjekovne hrvatske države. Tu je očit primjer prožimanja tradicionalne izvorne hrvatske graditeljske prakse s novim strujanjima dotjerane zidarske tehnike romaničkog graditeljstva.

Zadržavanje starih i utjecaj novih stilskih motiva nazočni su i u ukrašavanju unutrašnjosti crkve. Na mnogobrojnim komadima i nađenim ulomcima kamenog crkvenog namještaja miješa se starohrvatski, predromanički troprotni pleterni izraz s romaničkim skulpturalnim motivima.

Monumentalna starokršćanska bazilika, čiji posvećeni prostor nasljeđuje ranoromanička crkva, križna je građevina s polukružnom, u vrhu lagano potkovičastom apsidom ojačanom s tri kontrafora na istoku i pastoforijama s južne i sjeverne strane.

Uklanjanjem spomenutoga betonskog podzida suvremene prometnice utvrđeno je da je kameni podzid u njegovom zapadnom nastavku u stvari sjeverni zid starokršćanske bazilike, očuvan mjestimično i do 3,5 metara visine. Eliminacijom betonske mase pokazalo se da taj zid u svom istočnom dijelu skreće pod pravim kutom pod prometnicu. Kako se na drugoj strani pojavljuje južni zid istih karakteristika, neosporno su pripadali bočnim longitudinalnim zidovima građevine. Prostor između tih zidova, čija je unutrašnja strana bila prekrivena profiliranim i obojenim kazetama, i "umetnute" ranoromaničke crkve ispunjen je odbačenim nosivim stupovima, kapitelima i komadima rasteretnih lukova ukrašenih fresko slikama.

Apsida i pred njom gotovo jednako širok prezbiterijalni prostor izdignuti su za dvije stube u odnosu na pločnik crkvenoga broda. Prezbiterij je od crkvenog broda odvajala ograda od koje su ostali samo utori u rubnjacima. U sredini prezbiterija nalazi se kripta. Sa sjeverne i južne strane prezbiterija, u crkvenom brodu, očuvana je po jedna baza stupa. Pločnik crkvenog broda sa sjeverne strane prezbiterija, nasilno je bio dignut, a njegovi tragovi su ostali otisnuti u žbukanoj podlozi.

U prostoru apsida nađena je tijekom istraživanja na pločniku

Srednjovjekovni prsten

raspucalom od požara veća količina ulomaka prozorske tranzene i masivni kapitel od čije je težine pri padu došlo do oštećenja i uljeganja pločnika.

Izvan sjeverne pastoforije naknadno su dograđene dvije prostorije. U zapadnoj prostoriji nađen je jedan keramički lonac grublje strukture stijenki i Justinijanov novac.

Prigodom čišćenja terena i prilikom istraživanja pronašlo se tridesetak kamenih ulomaka kasnoantičke i ranosrednjovjekovne skulpture. Među ovima drugima osobito je važan lučni ulomak s uklesanim natpisom ...P(ro)FETA... (propheta) koji vjerojatno stoji u svezi sa starozavjetnim prorokom Mojsijom, titularom istoimenog samostana, pa i taj nalaz osnažuje tezu o njegovoj ubikaciji upravo na ovome mjestu.

Uz južni zid ranoromaničke bazilike pronađeno je i istraženo šest grobova. Jedan je kostur bez grobne arhitekture bio nađen na podu prezbiterija starokršćanske crkve, a jedan, istražen 1996. godine na zapadnom zidu južne pastoforije. U četiri groba su uz pokojnike položeni prilozi.

Kao prilog uz pokojnike nađen je par većih karika pripojenih krajeva, prsten, karičica od dvije uvijene žice, te prsten-karičica. Najzanimljiviji je svakako nalaz jednog para željeznih ostruga nađenih uz stopala pokojnika, koje sam, zbog stanja u kojem su zatečene s korozivnom skramom, ranije pripisao 12. stoljeću, no, čini se, nakon obavljene konzervacije, da svojim tipološkim osobinama više upućuju na proizvod 11. stoljeća. Iz toga možemo zaključiti da se groblje formiralo neposredno nakon podizanja ranoromaničke bazilike, a to pretpostavljaju i grobovi koje je bio istražio Dyggve, kao i činjenica da ne postoje ukopi unutar same bazilike.

Među pločama pokrova, te među zidanim stranicama grobova nađeni su ulomci dvaju pluteja sa starokršćanskim križem te više ulomaka sarkofaga i tegula.

Potrebno je, međutim, upozoriti i na jednu nelogičnost kod sagledavanja međuodnosa starokršćanske i ranoromaničke bazilike, a odnosi se u prvom redu na zatečenu visinu zidova jednog i drugog objekta kod istraživanja.

Sjeverni zid starokršćanske crkve sačuvan je do visine od približno 3,5 metra. Između toga zida i sjeverozapadnog ugla ranoromaničke crkve, nalazi se prag izdignut do visine sjevernih bočnih vrata te crkve što ukazuje da je nakon rušenja prijašnjeg objekta došlo do podizanja razine poda. Sve su to pokazatelji, pa i prigrađene prostorije uz sjevernu pastoforiju, da se na tom prostoru sjeverno od crkve dogradio samostan Sv. Mojsija, te da se on proteže ispod današnje ceste i s njene druge strane gdje su pronađeni ostaci zidova. Tu tvrdnju potkrijepljuje i postojanje spomenutih bočnih vrata koja omogućavaju slobodnu i praktičnu komunikaciju. Zbog svega zaključujemo, da su glavna ulazna vrata u

samostan bila tamo gdje je očuvan prag, a cijeli prostor između romaničke crkve i sjeverne strane starokršćanskog objekta bio je zakrovljen.

No, identična situacija je i s južne strane crkve. I tu su zidovi starijega objekta znatno viši od glavnog ulaza u crkvu kao i od južnih bočnih vrata. Zašto nije došlo do njihova uklanjanja prilikom izgradnje novije crkve što bi bilo logično očekivati? Oni svojom visinom, a ako zamislimo i urušenošću ne bi bili doličan okoliš događaju kao što je ceremonijal krunjenja hrvatskoga kralja. Radi li se tu o jednom drugačijem, koherentnom odnosu staroga i novoga mogu odgovoriti samo buduća istraživanja. A za to treba osigurati dolične uvjete, što prvenstveno znači premještanje prometnice dalje od lokaliteta i vraćanje korita rijeke Jadro u njezin stari vodotok.

In the paper, the author states reasons that brought to the first archaeological excavations at this site, in 1927 and 1928. When it was established that there were no remains of the Croatian kings' mausoleum (St. Stephen's Church) there, excavations were continued in 1931, aimed to establishing the location of the St. Moses Monastery. Archaeological finds confirmed this thesis, and also indicated that the then discovered early-Romanesque three-apsed basilica was dedicated to St. Peter, the one in which king Zvonimir was crowned in 1076. In spite of splendid results, systematic excavations at the site were interrupted till as late as 1989, when they were continued firstly by revision works and then by researching of a wider area around the church.

New researches showed that the early-Romanesque church was built within a large paleochristian basilica of the cross ground plan, taking space just a bit wider than its nave. Walls of the earlier basilica, erected in the 6th century, preserved up to 3.5 m high, surrounded the walls of the later one, creating a kind of ambulatory in the filled up and leveled space between them. Under it, burials into single-layer, walled, graves took place. Among the grave goods found, left with the buried persons, stand out a pair of 11th century spurs.

Although the excavations have not been completed, the archaeological finds indicate that the medieval church next to the St. Peter's was dedicated to the Old-Testament prophet Moses.

*The King Zvonimir's coronation Basilica.
The Church of SS. Peter and Moses (The Hollow Church) in Solin*

This extremely important medieval archaeological site is to be provided, besides further researches, with an adequate presentation. Presently, the site is in a pit, confined between the risen Jadro River, flowing into it, and the road that covered a part of the paleo-Christian church and the royal monastery.

Literatura:

- V. DELONGA, *Latinski epigrafički spomenici u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj*, Split, 1996.
- E. DYGGVE, Oltarna pregrada u krunidbenoj crkvi kralja Zvonimira, *VAHD LVI-LIX*, Split, 1954-1957.
- E. DYGGVE, *Izabrani spisi*, Split, 1989.
- H. GJURAŠIN, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u godini 1992. i 1993, *SHP III/21*, Split, 1995.
- A. GRGIN, *Istraživanje starohrvatskih spomenika po splitskoj okolici*, Zagreb, 1934.
- LJ. KARAMAN, *Tragom hrvatskih kraljeva*, Zagreb, 1930.
- LJ. KARAMAN, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930.
- LJ. KARAMAN, *Otkriće kraljevskog samostana XI vijeka*, Split, 1931.
- LJ. KARAMAN, Po ruševnima starohrvatskog Solina, *Hrvatsko kolo XV.*, Zagreb, 1934.
- LJ. KARAMAN, *Živa starina*, Zagreb, 1943.
- LJ. KARAMAN, Potječe li ploča s likom hrvatskog kralja u splitskoj krstionici iz splitske katedrale ili solinskog sv. Mojsija? *Hauptmanov zbornik*, Ljubljana, 1966.
- L. KATIĆ, Ubikacija crkava sv. Mojsija i sv. Stjepana u Solinu, *Šišićev zbornik*, Zagreb, 1929.
- L. KATIĆ, *Voda po starohrvatskom Solinu*, Split, 1939.
- L. KATIĆ, Gdje se nalazi krunidbena bazilika kralja Zvonimira? *Hrvatsko kolo XXIII*, Zagreb, 1942.
- L. KATIĆ, Solin od VII do XIX stoljeća, *Prilozi povijesti umjetnosti Dalmacije 9*, Split, 1955.
- F. OREB, Dokumentacija o starohrvatskom Solinu u Arhivu E. Dyggve, *VAHD 85*, Split, 1993.
- A. PITEŠA, *Starohrvatski Solin*, Split, 1992.
- S. PIPLOVIĆ, Istraživanja graditeljskog nasljeđa u Dalmaciji od strane danskog fonda i E. Dyggvea, *VAHD 80*, Split, 1987.
- J. STIPIŠIĆ - I. ŠAMŠALOVIĆ, *Diplomatički zbornik*, Zagreb, 1967.
- M. ZEKAN, *Kralj Zvonimir, dokumenti i spomenici*, Split, 1990.
- M. ZEKAN, *Sv. Petar i Mojsije - Krunidbena bazilika kralja Zvonimira*, Split, 1994.
- M. ZEKAN, Četverogodišnja djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika (1988., 1989., 1990. i 1991. godine), *SHP III/21*, Split,